

УДК 614.2:616.89-092.12

ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ ВІДДІЛЕННЯ МЕЖОВИХ СТАНІВ ТА СОМАТОФОРМНИХ РОЗЛАДІВ У СТРУКТУРІ ЗАГАЛЬНОСОМАТИЧНОЇ ДОРОЖНЬОЇ ЛІКАРНІ

О. С. Чабан, О. С. Каневський, О. О. Хаустова

Український науково-дослідний інститут соціальної і судової психіатрії та наркології
МОЗ України,
Клінічна дорожня лікарня № 1 на станції Київ

Актуальність відкриття відділень для лікування пацієнтів із соматоформними та невротичними розладами, які виникають внаслідок техногенних аварій, з року в рік зростає не тільки в Україні, а й в усьому цивілізованому світі. Вже сьогодні відкриття цього відділення для медичної служби залізничного транспорту є особливо актуальним у зв'язку з упровадженням на залізничному транспорті нових технологій та методів експлуатації транспорту, а саме: з появою та поширенням швидкісних ділянок руху, значним зростанням транзитних перевезень через Україну, кількісним та якісним піднесенням рівня технізації залізниці і, як наслідок, збільшенням кількості стресових ситуацій внаслідок зростання потоку життєво важливої інформації та напруженості праці — психологічного чинника, який відіграє все більш важливу роль у прийнятті тих чи тих безпечних рішень в роботі.

Створення такого відділення відповідає прийнятій 20 січня 2000 року на 17-му засіданні Ради Укрзалізниці «Програмі реформування системи охорони здоров'я залізничного транспорту України на 1999–2003 роки», а саме її пунктам щодо профілактичної роботи задля запобігання професійним захворюванням та впровадження у мережі медичних закладів залізниці сучасних медичних та інформаційних технологій діагностики та лікування.

З огляду на сказане вище та зважаючи на зростання потреби у працівників залізниці в лікуванні та профілактиці невротичних і психосоматичних розладів, які можуть проводитися лише медичними працівниками — фахівцями цієї галузі медицини, ми розробили проект Положення про відділення межових станів та соматоформних розладів, який рекомендується як основа для створення таких відділень у регіонах. Нижче подаємо деякі засади цього проекту.

проект

ПОЛОЖЕННЯ ПРО КЛІНІЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ МЕЖОВИХ СТАНІВ І СОМАТОФОРМНИХ РОЗЛАДІВ ДОРОЖНЬОЇ КЛІНІЧНОЇ ЛІКАРНІ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Клінічне відділення межових та соматоформних розладів створюється органами охорони здоров'я за пропозицією провідного наукового закладу із соціальної психіатрії України в республіканських, обласних адміністративних центрах, а також у містах з населенням не менш як 500 тис. мешканців.

2. Клінічне відділення межових станів і соматоформних розладів створюється в багатопрофільних лікарнях, психотерапевтичних центрах та психіатричних лікарнях. Відділення є головним закладом, який проводить свою роботу в контакті з науково-дослідними установами, кафедрами вищих медичних навчальних закладів та інституцій післядипломної освіти лікарів, що опікуються проблемою медико-психологічних і психіатричних наслідків природних та техногенних ава-

рій і катастроф, а також з регіональними лікувально-діагностичними центрами та спеціалізованими відділеннями республіканських, обласних лікарень — з надання кваліфікованого обстеження, лікування та проведення реабілітації осіб із невротичними, межовими психічними та психосоматичними розладами, що виникли внаслідок техногенних чи природних катастроф та з інших причин.

3. Штати медичного, психологічного та іншого персоналу відділення забезпечуються у встановленому порядку.

4. Основними завданнями клінічного відділення є надання спеціалізованої високопрофесійної психолого-психіатричної та психотерапевтичної допомоги:
- пацієнтам з межовими, невротичними та соматоформними (психосоматичними) розладами;

- особам, які постраждали внаслідок техногенних та природних катастроф та в розладах здоров'я яких переважають неспихотичні психічні розлади;

- працівникам рятувальних загонів, у котрих під час або після виконання професійних обов'язків виникли межові психічні розлади чи інші психологічні проблеми, які призвели або можуть призвести до соціальної дезадаптації та психосоматичних порушень;

- надання консультативної допомоги хворим із нервово-психічною патологією внаслідок радіаційної чи іншої екзогенної патологічної дії;

- надання консультативної допомоги хворим із нервово-психічною патологією загальносоматичної мережі.

З цією метою у відділенні здійснюються:

- стаціонарна лікувально-діагностична допомога хворим із невротичними й іншими нервово-психічними та психосоматичними розладами, пацієнтам загальної інтерністської та спеціалізованої психіатричної медичної мережі, які зазнали впливу техногенних та природних катастроф, хворим із психічними захворюваннями в стадії ремісії, поза загостренням та тим, хто потребує стаціонарної допомоги;

- лікувальна допомога, залежно від показань, у вигляді психотерапії симптомо-, особистісно- та соціоцентрованого напрямку, у поєднанні з медикаментозними та іншими видами лікування. Психотерапія проводиться у вигляді індивідуальної, сімейної та групових її форм;

- організація стаціонарної психотерапевтичної, психофармакотерапевтичної та іншої психокоригувальної допомоги населенню з межовими, невротичними та психосоматичними розладами в період, коли немає пацієнтів з межовими розладами внаслідок техногенних катастроф;

- впровадження у психотерапевтичну практику нових досягнень в галузі психотерапії та психіатрії невідкладних психогенних розладів, що виникли внаслідок техногенних, природних чи екологічних катастроф;

- диференціально-діагностичні заходи у складних клінічних випадках, надання різноманітних видів стаціонарної експертизи непрацездатним хворим на невротичні, межові, нервово-психічні розлади та психосоматичні захворювання;

- створення для пацієнтів відділення психотерапевтичного середовища (спеціальним чином організованої макросоціальної групи за участю пацієнтів, їхніх близьких та родичів, а також колишніх пацієнтів) з метою їх швидшого одужання, реадптації та ресоціалізації;

- психогігієнічна та психопрофілактична допомога у подоланні стресових ситуацій, станів дезадаптації та інших післястресових розладів;

- міжнародне співробітництво відповідно до чинного законодавства та міжнародних договорів України з розв'язання проблем у галузі психотерапії та психології, психокорекції межових порушень та інших невідкладних психічних розладів, що виникли внаслідок природних та техногенних аварій і катастроф; організація спільних семінарів, симпозиумів, конференцій та інших заходів з вищезгаданих проблем медицини катастроф;

- педагогічно-навчальна робота зі студентами вищих та середніх медичних навчальних закладів I–II, III–IV рівнів акредитації для передачі досвіду з психіатрії та психології, зокрема медичної, з питань діагностики та психокорекції межових, невротичних, інших нервово-психічних та психосоматичних розладів;

- робота з підвищення кваліфікації лікарів психіатрії, психотерапевтів та медичних психологів з психіатрії та психології, зокрема медичної, з питань психокорекції та діагностики межових, невротичних, інших нервово-психічних та психосоматичних розладів;

- заснування засобів спеціалізованої інформації, зокрема віртуальних (у мережі Інтернет); створення своїх веб-сторінок у мережі Інтернет; проведення інтернет-конференцій, анонімного консультування психотерапевтів та психологів онлайн.

5. Відділення виконує функції науково-методичного центру з діагностики, експертизи та лікування психічних межових та соматоформних розладів, пов'язаних з техногенними та природними катастрофами.

Основні завдання науково-дослідної та діагностично-лікувальної роботи:

- методичне забезпечення та розробка рекомендацій регіональним лікувально-діагностичним центрам та спеціалізованим відділенням у республіканських, обласних лікарнях, медичних закладах територій, що постраждали внаслідок радіаційного забруднення чи інших чинників техногенних катастроф, з медико-психологічної та психіатричної допомоги населенню, порушення психічного здоров'я якого є наслідком дії чинників техногенної катастрофи, зокрема психотравматичних та післятравматичних чинників, а також регіональних лікувально-діагностичних центрів та спеціалізованих відділів у республіканських, обласних лікарнях, з питань діагностики та лікування межових та невідкладних психічних розладів у ліквідаторів техногенних та природних катастроф та населення;

- розробка пропозицій з подальшого розвитку законодавства в галузі психіатрії та психотерапії та організаційно-методична допомога практичним закладам охорони здоров'я у реалізації законодавства;

- розробка пропозицій з подальшого вдоскона-

лення системи медико-психологічної та психіатричної допомоги населенню, що постраждало від радіаційних аварій та катастроф;

- організаційно-методична допомога органам охорони здоров'я у створенні регіональних центрів (філіалів) з проблем психотерапії межових та невідкладних станів, пов'язаних з техногенними катастрофами, координація їхньої наукової та практичної діяльності;

- координація науково-практичної діяльності з проблем медико-психологічних наслідків аварії на атомних об'єктах;

- розробка пропозицій з диференційованих принципів економічного регулювання діяльності закладів, що надають спеціалізовану психотерапевтичну допомогу, в умовах розвитку страхової медицини;

- підготовка інформаційних, інструктивно-методичних матеріалів з проблем психокорекції межових та невідкладних розладів, пов'язаних з техногенними катастрофами;

- організація навчання (підвищення кваліфікації) лікарів, психологів та спеціалістів з проблем медицини катастроф, бригад невідкладної психіатричної, психологічної допомоги в зонах техногенних та природних катастроф з напрямків: невідкладна психотерапія межових розладів, психокорекція невідкладних психічних розладів, психологічна допомога ліквідаторам та населенню під час техногенних та природних катастроф;

- підготовка та проведення за затвердженими Міністерством охорони здоров'я України планами всеукраїнських симпозіумів та науково-практичних конференцій з проблем удосконалення психіатрії межових та невідкладних розладів, джерел техногенних та природних катастроф, удосконалення психотерапевтичної допомоги населенню;

- надання лікувально-профілактичним закладам України консультативної допомоги з питань психокорекції межових та невідкладних розладів, пов'язаних із техногенними катастрофами та природними екстремальними катаклізмами;

- проведення та участь у навчаннях, семінарах, конференціях, зустрічах з питань невідкладної психолого-психіатричної допомоги населенню та ліквідаторам техногенних катастроф як в Україні, так і за її межами;

- проведення та участь у навчаннях, семінарах, конференціях з профільних тем медицини (психіатрії) катастроф та психотерапії у мережі Інтернет;

- спрямування та координація зусиль окремих організацій, їхніх об'єднань для вироблення високоякісної та конкурентоспроможної соціально-психологічної та психотерапевтичної продукції (методики, тренінги, технології, проекти, школи);

- організація та проведення підвищення кваліфікації медичних та психологічних працівників регіональних лікувально-діагностичних центрів та спеціалізованих відділів у республіканських, обласних лікарнях, що надають медико-психологічну та психіатричну допомогу особам, що зазнали дії чинників природних чи техногенних аварій та катастроф.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЛОЩЕЮ ТА РОЗТАШУВАННЯ

- Кількість ліжок: 40 (з них 25 — невротичні та соматоформні розлади і 15 ліжок кризового стаціонару).

- Кількість палат: щонайменше 10.

- Кімната групової психотерапії (не менш як 15 місць для сидіння) площею 30—40 м².

- Кімната групової релаксаційної психотерапії, гіпнотерапії (10 кушеток): 30—35 м².

- Клуб для пацієнтів площею 30—40 м².

- Міні-спортзал (ЛФК, танцювальна терапія).

- Конференц-зал площею 50—70 м².

- Кабінет індивідуальних консультацій із системою телезапису.

- Кабінет голкорексфлексотерапії.

- Лабораторія (електроенцефалограф, реовазограф, нейрокартограф).

- Маніпуляційний кабінет.

- Масажний кабінет.

- Кабінет мільотерапії, артеротерапії.

ВИМОГИ ДО ДИЗАЙНУ ВІДДІЛЕННЯ

Принцип дизайну відділення: створення атмосфери домашнього затишку, захищеності, атмосфери природності, свіжості, сонця та тепла.

- Палати переважно індивідуальні.

- Великий хол для спільного відпочинку пацієнтів і проведення групової терапії.

- Кольори палат та коридорів теплих пастельних тонів.

- Відділення багато озеленене.

- Акваріум (великий) у коридорі.

- Звукоізоляція кабінетів.

- Освітлення непряме, подібне до природного.

- Іонізація повітря.

- Система телеспостереження за груповими заняттями.

- Картини (спокійні пейзажі, психоделічні теми).

- Внутрішній двір (мільотерапія).

ШТАТ ВІДДІЛЕННЯ

Встановлюється згідно з нормативами (Наказ МОЗ України № 33 від 23.02.2000 «Про штатні нормативи: медичні, фармацевтичні, педагогічні, працівники кухонь психіатричних лікарень (відділень, палат), у тому числі дитячих»), додаток 10.

ПРОФІЛЬ ЛІКУВАЛЬНОЇ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

У відділі проводиться лікування та науково-дослідна робота з пацієнтами, що мають такі розлади (згідно з кластерами МКХ-10):

- F 30 — F 39 Розлади настрою (афективні);
- F 40 — F 48 Невротичні, пов'язані зі стресом і соматоформні розлади;
- F 50 — F 59 Поведінкові синдроми, пов'язані з фізіологічними порушеннями і соматичними чинниками;
- F 60 — F 69 Розлади особистості і поведінки у дорослих; Психосоматичні розлади:
  - психосоматичні захворювання органів і психофізіологічні порушення (виразкова хвороба шлунка і дванадцятипалої кишки; неспецифічний виразковий коліт; бронхіальна астма; тиреотоксикоз (базедова хвороба); есенціальна гіпертензія; ревматоїдний артрит; нейродерміт);
  - порушення поведінки із соматичними наслідками;
  - стан залежності від токсичних речовин: тютюнізм, лекоманія та алкоголізм;
  - прихована депресія у всіх варіантах проявів;
  - соматопсихічні порушення на стадії діагностики та психокорекції.

МЕТОДИ ЛІКУВАННЯ У ВІДДІЛЕННІ

Основним медом лікування у відділенні є психокорекція та психотерапія, спрямована на корекцію

Нормативні документи

1. Закон України «Про психіатричну допомогу» № 1489-III від 22 лютого 2000 року.
2. Указ Президента України «Про концепцію розвитку охорони здоров'я населення України» № 1313/2000 від 7 грудня 2000 року.
3. Наказ МОЗ України № 284 від 12.07.2001 «Про створення центрів медико-психологічної реабілітації для рятувальників аварійно-рятувальних служб та населення, постраждалого внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру».
4. Наказ МОЗ України № 180/115 від 14.05.2001 «Про затвердження Положення про медико-психологічну реабілітацію рятувальників аварійно-рятувальних служб та осіб, що постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, і Положення про центри медико-психологічної реабілітації».
5. Наказ МОЗ України № 64 від 15.02.2002 «Про затвердження заходів МОЗ України щодо виконання рішень апаратної наради від 21 травня 2001 року» (пп. 3, 6.1, 6.3).
6. Рішення апаратної наради МОЗ України від 21.05.2001 «Науково-практичні проблеми соціальної психіатрії».
7. Наказ МОЗ України № 174 від 15.06.1977 «Про зат-

функціональних проблем та розвиток особистості. Корекція психічних функцій здійснюється у напрямку послаблення вад, порушень у діяльності цих функцій, подолання статичних якостей особистості, які виявили себе як дисфункційні.

Проводяться такі методи психотерапії:

- I. Психотерапія у звичному стані бадьорості:
    1. розумово-асоціативні форми та приййоми;
    2. емоційно-пітіативні та ігрові приййоми;
    3. тренінгово-вольові форми;
    4. сугестивні форми у стані бадьорості.
  - II. Психотерапія в особливих станах вищих відділів головного мозку.
  - III. Психотерапія з використання стресу, зумовленого:
    1. психічним шляхом;
    2. фармакологічним агентом;
    3. фізичним агентом;
    4. нападом знеацька.
  - IV. Психотерапія, аналітично орієнтована, гуманна.
  - V. Психотерапія поведінкова.
- Методи медикаментозного лікування (транквілізатори, нейролептики, антидепресанти, протисудомні, ноотропні та інші препарати психіатричної практики). Немедикаментозні методи (РДТ, голко-рефлексотерапія, фізіотерапія, лікувальна фізкультура), фітотерапія.
- Лікування проводиться відповідно до критеріїв діагностики та лікування психічних розладів і розладів поведінки.

вердження положення про клінічний лікувально-профілактичний заклад охорони здоров'я».

8. Наказ МОЗ України № 271 від 27.10.2000 «Про затвердження Критеріїв діагностики і лікування психічних розладів та розладів поведінки».
  9. Наказ МОЗ України № 33 від 23.02.2000 «Про штатні нормативи: медичні, фармацевтичні, педагогічні, працівники кухонь психіатричних лікарень (відділень, палат), у тому числі дитячих».
  10. Наказ МОЗ України № 174 від 15.06.1977 «Про затвердження положення про клінічний лікувально-профілактичний заклад охорони здоров'я».
  11. Лист Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи № 15-5/384 від 22.05.2001 «Щодо перспектив планування науково-дослідних та науково-конструкторських робіт медичного відділу Міністерства».
  12. «Програма реформування системи охорони здоров'я залізничного транспорту України на 1999-2003 роки», 17-е засідання Ради Укрзалізниці 20 січня 2000 року.
- Примітка. На працівників відділення поширюються також усі інші нормативні документи, що регламентують роботу з психічно хворими (пільги, соціальні та правові положення та ін.).

Додаткові джерела інформації з питань організації та роботи відділення:

1. Александровский Ю. А., Лобастов О. С., Спивак Л. И. и др. Психогении в экстремальных условиях.— М.: Медицина, 1991.— 96 с.
2. Апарин Г. В., Положий Б. С. Психотерапевтические методы в системе профилактики нервно-психических расстройств у работников промышленности // Актуал. вопр. психиатрии.— Томск, 1983.— Вып. 3.— С. 17–18.
3. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций).— М.: МГУ, 1984.— 200 с.
4. Верченко Н. В. Физиология экстремальных состояний и индивидуальная защита человека.— М., 1986.— С. 16.
5. Виноградов М. В., Ласков Н. Б. Физиология экстремальных состояний и индивидуальная защита человека.— М., 1986.— С. 320.
6. Грозных М. А. Роль психологической и психотерапевтической помощи в реабилитации лиц, подвергшихся радиационному воздействию / Центр радиационной медицины.— Екатеринбург, 1998.
7. Гурьев В. Н. Человек и среда.— Л., 1975.— С. 113–120.
8. Костенко М. А., Костенко Н. Б., Русина Т. М. Организация психосоциальной работы с ликвидаторами последствий аварии на Чернобыльской АЭС как направление деятельности Кризисного центра для мужчин: Методическое пособие.— Алтай, 1999.
9. Каплан Г. И., Сэдок Б. Дж. Клиническая психиатрия.— М.: Медицина, 1994.— Т.1–2.
10. Литвиненко В. И. Терапевтическая среда психиатрического стационара.— Полтава, 1995.
11. Напряженко А. К., Логановский К. Н. Экологическая психиатрия.— К.: Полиграфкнига, 1997.
12. Некоторые закономерности формирования невротических и психосоматических расстройств на отдаленных этапах техногенных катастроф / Г. М. Румянцева, А. В. Грушков, М. О. Лебедева и др. // 12 съезд психиатров России.— М., 1995.— С. 172–174.
13. Психиатрия / За ред. О. С. Чабана.— Тернопіль: Укрмедкнига, 2000.— 180 с.
14. Психотерапия в очаге чрезвычайной ситуации. Рекомендации Главного управления здравоохранения администрации Омской области, Территориального центра медицины катастроф, лаборатории психофизиологического обеспечения, психокоррекции и психотерапии.— Омск, 1998.
15. Руффин Г. и др. Клиническая психиатрия / Под ред. Груле; Пер. с нем.— 1967.— С. 780–805.
16. Семичев С. Б. Теория кризисов и психопрофилактика / Ленингр. науч.-исслед. Психоневрологический ин-т им. В. М. Бехтерева // Труды.— Л., 1972.— Т. 63.— С. 96–99.
17. Старшенбаум Г. В. Психотерапия острого горя // Социальн. и клин. психиатрия.— 1994.— № 3.— С. 73–77.
18. Старшенбаум Г. В. Формы и методы кризисной психотерапии: Методические рекомендации.— М., 1987.— 20 с.
19. Табачников С. И., Филатов А. Т. и др. Организация работы кабинетов эмоционально-волевой подготовки для работников АЭС: Методические рекомендации.— К., 1987.— 37 с.
20. Табачников С. И., Кутыко И. И., Александровский Ю. А. Клинико-эпидемиологическое изучение пограничных нервно-психических и психосоматических расстройств у работников промышленных предприятий // Актуальные проблемы пограничных нервно-психических расстройств: Сб. науч. трудов.— Донецк, 1996.— Вып. 1.— С. 4–7.
21. Табачников С. И., Александровский Ю. А., Кутыко И. И. и др. Психическая дезадаптация у участников ликвидации последствий аварии на Чернобыльской АЭС // Актуальные вопросы психиатрической практики.— Полтава, 1993.— С. 55–56.
22. Табачников С. И., Табачников А. Е., Рымарь И. Б. и др. Влияние факторов риска на уровень распространения пограничных нервно-психических расстройств у работников угольной промышленности // Психология и медицина.— Донецк-Харьков-Киев-Париж, 1994.— С. 36–37.
23. Царик Г. Н. Методы комбинированного социально-гигиенического исследования в условиях автоматизированного производства // Сов. здравоохранение.— 1982.— № 2.— С. 36–41.
24. Шавердян Г. М. Страх и тревога // Стрессология — наука о страдании.— Ереван.: Мегполис, 1996.— С. 103–117.
25. Экологические катастрофы и проблемы психического здоровья / Г. М. Румянцева, Т. М. Левина, М. О. Лебедева и др. // Социальная и судебная психиатрия: История и современность: (Сб. науч. трудов).— М., 1996.— С. 242–245.

К ВОПРОСУ СОЗДАНИЯ ОТДЕЛЕНИЯ ПОГРАНИЧНЫХ СОСТОЯНИЙ И СОМАТОФОРМНЫХ НАРУШЕНИЙ В СТРУКТУРЕ ОБЩЕСОМАТИЧЕСКОЙ ДОРОЖНОЙ БОЛЬНИЦЫ

О. С. Чабан, А. С. Каневский, Е. А. Хаустова

Разработан и предложен проект положения об отделении пограничных состояний и соматоформных расстройств, который рекомендуется как основа при создании подобных отделений в регионах.

TO THE PROBLEM OF CREATING THE BRANCH OF BOUNDARY STATUSES AND SOMATOFORM DISORDERS IN THE STRUCTURE OF THE WHOLESOMATIC ROAD HOSPITAL

O. S. Chaban, O. S. Kanevsky, O. O. Houstova

The project is about a rule regarding a branch of boundary statuses and somatoform frustration is developed and offered. It is recommended as a basis of creation of similar branches in regions.